

О. Попович, завідувач Міжгалузевою лабораторією МОН України і НАН України з проблем формування та реалізації науково-технічної політики України, доктор економічних наук, кандидат фізико-математичних наук:

«...Чим іще, крім бюрократизації мислення, можна пояснити послідовну багаторічну лінію ВАК (а потім ДАК при МОН України) на посилення формальних вимог до підготовки та захисту дисертаційних робіт? <...> Треба нарешті наважитись і повернути цю тенденцію, так би мовити, на 180 градусів: кардинально спростити процедури захисту дисертаційних робіт. Це сприятиме ширшому залученню молодого поповнення до вітчизняної науки і стане джерелом значної економії коштів, паперу, робочого часу.

А як же якість?! – передбачаю запитання. Якість, врешті-решт, визначається науковим рівнем установи, при якій створюється спеціалізована вчена рада. Якщо забрати право створювати такі ради й аспірантуру в установ, котрі не виконують офіційно зареєстрованих науково-дослідних тем, не витрачають своїх коштів на наукові дослідження, – загальний науковий рівень дисертаційних робіт автоматично підніметься без будь-яких ВАКів та ДАКів.

Певна річ, сама процедура затвердження всіх дисертацій «верховним державним арбітром» при цьому повністю втрачає свій сенс, а це означає, що і колегію ДАК, і систему експертних рад разом із численним апаратом, який її обслуговує (а по суті, керує нею!), треба розпустити. Рішення спеціалізованої вченої ради має бути остаточним і не підлягати жодним затвердженням.

Цікаво, що, обговорюючи це питання з науковцями, представниками президій національних академій, ми почули практично одностайне схвалення ідеї про спеціалізовану вчену раду як остаточну інстанцію у вирішенні долі дисертаційної роботи, однак був і певний страх: може, це треба робити поступово, не зразу, як же так – зовсім без контролю згори?! Думається, щоб погасити таку тривогу, слід створити Державну інспекцію з атестації наукових кадрів, яка контролюватиме дотримання законодавства у цій сфері, організує перегляд і значне скорочення кількості спеціалізованих вчених рад, – але жодного стосунку до змісту дисертаційних робіт не матиме.

Непросто на це наважитись, однак така революція у вітчизняній науці давно назріла, і її здійснення було б вагомим кроком до виходу на європейські стандарти.

Ще один напрям, на якому необхідно подолати бюрократичне мислення, – погодинний облік робочого часу науковців – один із найбільш виразних пережитків тоталітарно-бюрократичного ставлення до науки та впертого

небажання працівників вітчизняних органів управління і контролю зрозуміти специфіку наукової праці. Такого обліку сьогодні немає ніде у світі, крім пострадянських країн. Більше того, навіть в управлінні виробничими процесами світова тенденція полягає у переході від погодинної оплати праці до оплати її результату. (Прикладом може бути кількарічна боротьба керівництва концерну BMW з профспілкою, результатом якої стала відмова від погодинної оплати, хоч на її на збереженні довго наполягала профспілка.)

Науковий процес має ту особливість, що він не припиняється по закінченні формально визначеного робочого часу: шукаючи розв'язання наукової проблеми, вчений тримає її в полі свого зору денно і нічно. Широко відомі випадки, коли остаточне формулювання наукового результату народжується зовсім не на робочому місці, навіть уві сні (згадаймо, наприклад, Д. Менделєєва та його знамениту таблицю).

Чомусь ці абсолютно звичні для кожного науковця речі багатьма сприймаються лише як поодинокі курйози, чудернацькі вибрики великих людей. І наша держава не шкодує грошей на утримання цілої армії контролерів, які скрупульозно зіставляють графік роботи науковця з розкладом лекцій, які він читає у виші, та з виступами на міжнародних конференціях. Це примушує працівників інститутів у відповідь чимало сил та «людино-годин» витратити на видумування, друкування й затвердження «гнучких графіків» робочого часу, якими, звісно, нікому й на думку не спаде керуватися: вони – всього лише паперова «лінія захисту» від контролерів.

Можна запитати: для чого це робиться, і кому це потрібно. Для порядку!?! Численні контрольні інстанції буквально впадають в шок, виявивши, що науковець читає лекцію студентам у той час, коли повинен перебувати на своєму робочому місці в академічному інституті. На їхню думку, такий випадок має бути обов'язково оформлений відповідними паперами, затвердженими відповідними наказами, при цьому вимагається, щоб було неодмінно зазначено, коли в позаурочний час вчений «відпрацює» втрачені на лекцію години на тому ж таки робочому місці в інституті. Хоча не виключено, що остаточне формулювання наукового результату, отриманого в лабораторії, прийде саме під час лекції – тоді, коли вчений шукатиме найбільш переконливі пояснення студентам.

Все це трохи смішно, адже переважна більшість сучасних науковців працює і вдома (або навіть здебільшого вдома), маючи для цього свій персональний комп'ютер, електронну пошту та можливість користуватися з допомогою Інтернету тими ж базами даних, що й на так званому робочому місці. Принаймні для теоретиків тут особливої різниці немає, як і для

експериментаторів на стадії обробки результатів вимірювань. Не кажучи вже про суспільствознавців.

Усі ці паперові процедури науковці сприймають як прямий доказ тупого небажання бюрократії зрозуміти, що таке наука і як у ній працюють живі люди. Для уникнення непорозумінь багато хто, зітхнувши з досадою через непродуктивно витрачений час, готує ці папірці, біжить до директора, який підписує їх не читаючи, бо добре знає їм ціну. А якщо забувають це зробити, то стають здобиччю контролерів. Про успішну діяльність останніх можна судити з того, що час від часу з'являються повідомлення про сплату штрафу тим або іншим відомим вченим за «невідпрацьовані години».

При тому що всезагальний контроль – одна з маніакальних ідей вітчизняної бюрократії, вона розуміє: у сфері великих зловживань і великих грошей він – справа не проста, а то й небезпечна. Тож армія контролерів спрямовується на ті сфери, де багато не знайдеш, зате й на серйозну небезпеку не наразишся.

Переконаний: маємо унікальну можливість рішуче відмовитись від пережитків тоталітарно-бюрократичного підходу в оцінці та нормуванні праці науковців, і гріх було б нею не скористатися. Для цього необхідно переконати всіх зацікавлених осіб, що йдеться не про трактування ненормованого робочого часу (яке вже властиве нашим нормативно-правовим документам) як права адміністрації залучати працівників до позаурочної роботи без відповідної грошової компенсації, а саме про принципову зміну підходу до оцінки результативності праці в науці.

Зазначені принципові зміни стосуються лише бюрократичної системи управління та контролю, – в самій науці такий підхід фактично існує з давніх-давен. Просто в цьому питанні керівники наукових установ змушені «грати у піжмурки» з контрольно-ревізійними службами» *(Попович О. Керована наука: гра в піжмурки // Дзеркало тижня. Україна (<http://gazeta.dt.ua/science/kerovana-nauka-gra-v-pizhmurki-.html>). – 2014. – 25.04 – 16.05).*